

Дарин АНГЕЛОВСКИ

Институт за македонска литература

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

ПРЕВОДНА РЕЦЕПЦИЈА НА ДЕЛА ОД АНТИЧКАТА ИСТОРИОГРАФИЈА (1945-2000)

Abstract: *The paper follows the published works in the field of ancient historiography in Macedonia in the period from 1945-2000. The research took into account the Macedonian translations made according to original sources and published as stand-alone editions or as a selection of shorter parts and fragments in the periodicals. In this way, the paper aims to offer the fullest possible insight into the scope, intensity, character of the translation waves of works of ancient historiography in Macedonia in the period from 1945 to 2000.*

Key words: *ancient historiography, translation, reception, Macedonia, Herodotus, Curtius Rufus, Titus Livy, Caius Julius Caesar, Cornelius Tacitus, Arrian, Justin*

Античките историографски дела спаѓаат во низата на научни дела кои се согледуваат и како примери на прозни литературни остварувања. Како основа за ваквото определување на античката историографија се зема нејзината феноменологија на „наративен конструкт кој подразбира наратор (раскажувачки субјект), чин на нарација (раскажување и прераскажување), чин на фокализирање (заземање агол на набљудување, перспектива од којашто се вреднува историјата во однос на сегашноста и во однос на раскажувачкиот интерес), наратив (колективно приопштена приказна), аудиториум на којшто му е наменета приказната, код на историскиот дискурс (исторични конвенции на репрезентација на историјата).“¹ Отстапка од предложената идејна рамка прават делата на јонските логографи кои се подредени да служат на практичните потреби на заедницата, та затоа и не се сметаат за уметнички обликуван наратив. Оттука, значењето на ан-

---

¹ Ката Кулавакова, „Одредница Историја“ *Поимник на книжевната теорија*. гл. ред. Ката Кулавакова (Скопје: МАНУ, 2007), 224-225.

тичката историографска практика се однесува на нејзината функција да ги опишува, исчитува, толкува и објективизира настаните од минатото во хронолошка последователност според принципите на веродостојноста и непристрасноста како нејзини основни постулати. Така на приме Аристотел кога размислува за историската проза, тој вели дека за разлика од поезијата, која својот предмет го насочува кон општото, односно, кон она што е возможно или неопходно да се случи, историјата како свој предмет го има конкретното или посебното, односно, она кое навистина се случило.²

Првите објави на дела од античката историографија на македонски јазик претставуваат избор на подолги и покуси фрагменти кои имаат за цел да ги задоволат потребите на наставните планови по предметот Историја во основното образование. Нив ги евидентираме во текот на педесеттите години од минатиот век кога во рамките на учебното помагало *Историска читанка за стариот век* меѓу застапените теми за древните општества излегува избор од делата на античките историографи Херодот, Плутарх, Тукидид и Тит Ливиј најверојатно во превод од посреден јазик.³

Првите импулси во преводната рецепција на дела од античката историографија направени од критички изданија ги бележиме во текот на седумдесеттите години од минатиот век кога како сепарат на списанието *Историја* излегува *Животописот на Александар* од Плутарх⁴ во превод на Анастас Таховски.⁵ Преведувачкиот интерес на Таховски за делата од античката историографија не се однесува единствено на оваа објава, туку и на други дела, кои од за нас непознати причини останале необјавени. Овие преводи денес, заедно со други негови необјавени преводи на дела од античката драмска и епска литература, се чуваат во Архивот на МАНУ.⁶ Станува збор за избор од делото на Херодот⁷ и две писма од римскиот прозаист Плиниј Помладиот.⁸

² Arist. *Poet.* XI 1451 b 1-7.

³ Херодот, Плутарх, Тукидид, Тит Ливиј. „Историска читанка за стариот век“ гл. ред. Тодор Шоптрајанов (Скопје: Просветно дело, 1955).

⁴ Плутарх (Plútarchos; 46-127 г.) роден во Бојотска Хајронеја. Се образувал во Платоновата философска школа. Како млад извршувал мноштво општествени должности и патувал во Мала Азија, Египет и Рим. Одржувал добри односи со видни римски политичари и ја уживал довербата на Флавијевците, а подоцна и на императорите Трајан и Хадријан. *Напоредни животописи* е неговото најпознато дело. Делото содржи 23 „двојни“ биографии на видни хеленски и римски граѓани. Во овие биографии Плутарх се обидува да ја разграничи задачата на биографизмот од онаа на историјата истакнувајќи ја улогата на исклучителната личност во историјата. Негови главни извори се делата на Дионисиј од Халикарнас, мемоарите на Кајсар, Август и Корвин.

⁵ Плутарх, „Споредбени животописи. Александар“ Превел Анастас Таховски. *Историја*, бр. 1. Скопје (1973), 135-154.

⁶ Архив на МАНУ. Фонд Анастас Ѓ. Таховски.

Преводот на *Избор од Херодотовата Историја* од Анастас Таховски е изработен во машинопис на 42 страници и тој е опремен со експликативен апарат во кој преведувачот ги дава основните податоци за животот на историографот и неговото дело, со што во куси црти ги скицира општествено-политичките и културни услови од времето во кое живеел Херодот. Ова особено се однесува на вниманието со кое Таховски пристапил кон објаснување на методот со кој се служел Херодот, неговите извори, како и понудените известувања за древните и поновите критички перцепции на неговото дело. Освен со овие податоци, воведната белешка на преведувачот информира и за скратувања што ги преземал при преведувањето за да се избегнат, според негово мислење, непотребните оптеретувања и заморот од текстот. На тој начин, Таховски се определил во изборот да ги вклучи оние легенди, новели и анегдоти што ги ценел како попознати, некаде во целост, некаде во скратена форма, а наместа, за да го обезбеди лесниот премин од една кон друга раскажувачка целина, се служел и со прераскажување на содржината на изворниот текст. Преводите на избраните делови од *Херодотовата Историја* се дадени со наслови според нивниот предмет или темата на која се однесуваат. На тој начин, содржинскиот преглед на преведените поглавја од првата книга е следниот: *Гиг* (I, 8-12), *Арион* (I, 23-24), *Солон и Крез* (I, 29-33), *Крез и Кир* (I, 86-91), *Градот Вавилон* (I, 178-186), *Лукавството на Нитокрида* (I, 187), *Кировата пропаст* (I, 205-213).

⁷ Херодот (Heródotos; 484-425 г. ст. е.), историчар, роден во малоазискиот град Халикарнас. Известно време бил принуден да живее на островот Самос, а од 455-444 г. ст. е. патува во Вавилон, Египет, вдоль сириско-палестинското крајбрежје, до островот Кипар, до реката Бористен (Днепар), низ Скитија, до Хелеспонт, Тракија и Македонија. Посетата на Атина и запознавањето со Перикле и Софокле, како и со идеите на софистите биле од големо значење за него. Иако не бил Хелен, станал голем приврзаник и поддржувач на атинската демократија и противник на тиранијата и на деспотскиот империјализам што бил карактеристичен за Истокот и за неговото родно место. Во 444 г. ст. е. учествувал во создавањето на хеленската колонија Туриј во Јужна Италија, каде се посветил на своето дело и останал таму до крајот на животот.

⁸ Плиниј Помладиот (Gaius Plinius Caecilius Secundus; 61/62-113 г.) прозаист, роден во Комо. Стегнал одлично образование кај својот вујко и старател Плиниј Постариот. Изучувал реторика кај Квинтилијан, а философија кај Мусониј Руф. Уште како млад започнал да се занимава со ораторска дејност. Неговата политичка кариера градира во нагорна линија од воен трибун, квестор, народен трибун, претор, а во 100 г. стапувајќи на должноста консул го изнесува говорот *Панегирик кон Трајан* (*Panegyricos ad Traianum*). Другото негово дело е збирката *Писма* (*Epistulae*). *Писмата* (*Epistulae*) на Плиниј Помладиот се организирани во 10 книги од кои првите 9 содржат 257 писма упатени до разни адресати и подредени без особено внимание на хронолошкиот редослед. Секое едно од нив претставува мошне јасен и прецизно составен приказ посветен на конкретен настан (на пр. седница на Сенатот или Судско рочиште), на конкретна личност (на пр. на Плиниј Постариот или на видните римјанки Арија и Фанија), на некаков објект (разни вили или статуи), или опис на некој природен феномен (изворот на реката Клитумн или необичното езеро Вадимон).

Втора книга: *Кој е најстар народ на светот* (II, 2), *Египетски обичаи* (II, 35-37, 77-78, 82, 84 како една целина), *Градителите на пирамидите* (II, 124-128, 134-136), *Дванаесетте кралеви и изградба на лавиринтот и Мерисовото езеро* (II, 147-150), *Кога за прв пат е прокопан Суецкиот канал* (II, 158).

Трета книга: *Поликратов прстен* (III, 39-43), *Лажни Смердис* (III, 61-80), *Побуна на Вавилонците и Зопирова жртва* (III, 150-160).

Четврта книга: *Скитска воена тактика* (IV, 102, 125-128, 131).

Петта книга: *Аристагора во Спарта* (V, 49-51), *Лабда и нејзиното дете* (92), *Тразибулов совет* (V, 92 е-х).

Шеста книга: *Праведниот Глаук* (VI, 86), *Богатството на Алкмеонидите* (VI, 125).

Седма книга: *Камшикување на Хелеспонт* (VII, 33-35).

Осма книга: *За маслиновиот венец* (VIII, 26), *Случај на Ксерксовиот кормилар* (VIII, 118).

Деветта книга: *Советникот Ликид* (IX, 4-5) *Персиска раскош и спартанска скромност* (IX, 82), *Ксеркс и Мазистеј* (IX, 108-133).

Не помало внимание во преводната оставнина на Таховски привлекува и преводот на сосема скромен избор од делото *Писма (Epistulae)* од Плиниј Помладиот. Од оваа тематска разнообразност со која се одликува делото на Плиниј, преведувачкиот избор на Таховски се однесува на две писма: 1. *Римскиот книжевник Плиниј (наречен Помладиот) раскажува за првата ерупција на вулканот Везув и за смртта на својот вујко, наречен Постариот, кој бил научник и сакал таа природна појава (феномен) од близина да ја разгледа.* 2. *Пак за ерупцијата на Везув, во година 79 од наша ера, кога вулканот првпат проработил (II второ писмо Плинијево до историкот Тацит).* Преводот е изработен во машинопис на 6 страници во два идентични примероци, а секој од нив придружен со белешка во која се дадени појасненија кон текстот. Таа се состои од сосема кус вовед даден на самиот почеток во заграда во кој, меѓу другото, е експлициран начинот на кој настанале писмата – имено, како одговор на барањето на римскиот историчар Корнелиј Такит (Publius Cornelius Tacitus; 56-120 г.) да добие податоци за последните часови од животот на Плиниј Постариот (Gaius Plinius Secundus; 23/24-79 г.), кои имал намера да ги вклучи во своето дело *Историја (Historiae)*.

Имајќи го предвид фактот што преведувачката актива на Таховски ја датираме во текот на седумдесеттите години од минатиот век, во наредниот период од повеќе од десет години бележиме отсуство на преводи на дела од античката историографија од класични јазици. Ваквиот хијат трае сè до втората половина на деведесеттите години кога е евидентно повторното и притоа поинтензивно присуство на преводи на делата од хеленски и римски историографи кај нас.

Ваквата состојба претставува резултат на променетите политички и општествено-културни прилики во нашата средина, особено во делот на издавачката дејност, кои настапуваат по прогласувањето на независноста на Р. Македонија и зголемениот интерес за делата што се ценат како основни извори во проучувањето на историјата на Античка Македонија. Така, на истекот од минатиот век, во текот на само неколку години (1998-2000 г.) во превод на македонски јазик се појавуваат делата на Херодот, Квинт Куртиј Руф, Корнелиј Такит, Аријан, Јустин, Тит Ливиј и Гај Јулиј Кајсар,

Херодотовата Историја која важи како прво големо прозно остварување на раната хеленска литература што е сочувано до наши дни, претставува, всушност, и прво интегрално преведено дело од античката историографија кај нас. Ова дело во антиката било познато под насловот *Историја*. Со понатамошните редактирања на александриските филолози текстот бил организиран во девет книги, според имињата на деветте заштитнички на уметноста и како такво делото било познато уште и под насловот *Музи*. Подоцнежните издавачи го насловуваат делото според почетните зборови на списот: *Излагање на истражувањата на Херодот Халикарнашанинот*, а денес неговиот конвенционален наслов гласи *Историја од Херодот Халикарнашанинот* или скратено – *Херодотва Историја*, како што гласи и насловот на македонскиот превод на класичниот филолог Даница Чадиковска во издание на издавачката куќа Зумпрес од Скопје од 1998 год.⁹ Преводот е изготвен според изворникот:

HERODOTI HALIKARNASSENIS MUSAE

textum ad gaisfordii editionem recognovit perpetua tum Fr. Creuzeri, tum sua annotatione instruxit, commentationem de vita et scriptis Herodoti, tabulas geographicas, imagines lingo incisae indicesque adiecit J.C. F. Baehr

LIPSIAE, in bibliopolio, MDCCCLVI

во консултација со:

HERODOTI DE BELLO PERSICO LIBRI NOVENI

Recognovit Immanuel Bekkerus

BEROLINI, G.Reimer, a. 1833.

Македонското издание е приредено во два тома од кои во првиот е поместен интегралниот превод заедно со предговор и белешки за писателот и делото, додека во вториот том се поместени коментари за помалку познатите ликови од митологијата, податоци за историските личности и настани заедно со индекс на имиња и места и географски мапи, кои во голема мера го олеснуваат ползувањето на изданието. При преведувањето е прифатена класичната транскрипција на

⁹ Херодот. *Херодотова Историја*, Превод Даница Чадиковска (Скопје: Зумпрес, 1998).

антропонимите и топонимите, додека отстапка во поглед на традиционалната транскрипција е направена во однос на предавањето на некои цврсто прифатени поими во македонската средина какви што се имињата на држави, народи и личности (Азија наместо класичната транскрипција Асија; Египет наместо Ај-гипт или Крит наместо Крета). Во однос на јазикот, преводот е течен, разбирлив и лесно читлив и покрај употребата да скаменетите падежни форми за личните имиња, кои на делото му даваат тон на извесна архаичност. Ваквата постапка од една страна сосема коренспондира со древноста на текстот, а од друга страна помага во избегнувањето на пасивните конструкции кои и не се многу карактеристични за македонскиот јазик.

Како наредна објава кај нас на дело од областа на античката историографија што се цени како извор за историјата на Античка Македонија го бележиме преводот на *Историјата на Александар Македонски*¹⁰ од Квинт Куртиј Руф.¹¹ Преводот во целост е изработен според оригиналниот изворник: Q. Curtii Rufi; De rebus gestis Alexandri Magni, cum supplementis J. Freinshemii, Parisiis MDCCCXXII во консултација со изданието History of Aleksander, Loeb Classical Library, од страна на класичниот филолог Љубинка Басотова. Од *Историјата на Александар Македонски* се сочувани неколку манускрипти, притоа ниту една од нив не е постара од IX век. Сите овие преписи потекнуваат од еден многу стар, но нецелосен ракопис од кој недостасуваат првите две книги. Токму затоа преведувачката се определува за изработка на преводот според наведеното издание, затоа што во него интегрално се вклучени и обработките (т.е. реконструкциите) на првите две загубени книги што во XVII век¹² ги изготвил проучувачот на делото на Куртиј Руф, Ј. Френсхајм, кој за таа цел се служел со податоци од делата на Аријан, Плутарх, Диодор и Јустин. Делото на Куртиј Руф е значајно не само затоа што се смета како најстар обемен извор на латински јазик за животот и делото на Александар Македонски, туку и затоа што е пишувано врз основа на други записи што му биле достапни на авторот, а кои денес не се сочувани. Во поглед на изведбата Куртиј Руф го ангажира вниманието на современиот читател со умешно составени раскази за бројни народи и држави и интересни подробности за случувањата во текот на походот на Александар. Освен содржаната фактографија помеѓу достоинствата на делото треба да се споменат и мошне умешно вметнатите и обработе-

---

¹⁰ Квинт Куртиј Руф. *Историја на Александар Македонски*. Превод од латински Љубинка Басотова (Скопје: Патрија, 1998).

¹¹ Квинт Куртиј Руф (Quintus Curtius Rufus) историчар и оратор. Подробностите од неговиот животен пат како на пример времето во кое живеел се уште се отворени за науката. Денес постои консензус дека живеел во текот на I век.

¹² Првото издание на *Историјата на Александар Македонски* од Куртиј Руф во редакција на Френсхајм излегува во Стразбур во 1648 год.

ни психологизации на ликовите, како и драмски кулумнации на настаните на кои им е посветено достоинство внимание во македонскиот превод. Самиот превод е придружен со предговор и индекс на имиња и поими кои го олеснуваат служењето со делото. Во изданието се поместени и мапи кои даваат графички прикази на освојувачките походи на Александар, планот на градот Тир, како и графички приказ на формациската поставеност на армијата на Александар и на Дариј во битката кај Ис. Како додаток на изданието треба да се спомене и поместувањето на описот на погребната кола на Александар од Диодор Сикулски,¹³ исто така во превод на Љубинка Басотова. Треба да се одбележи дека *Историјата на Александар Македонски* од Куртиј Руф има посебно значење за историјата на Македонија затоа што во ова дело сосема јасно се претставени Античките Македонци како етнос со посебен идентитет, јазик, обичаи и верувања, различни од оние на Хелените.

Наредната 1999 год. во превод на Весна Димовска-Јањатова и Војислав Чанчаревиќ¹⁴ на македонски јазик излегува изданието со македонските преводи на географско-етнолошкиот спис *Германија* и панегирикот *Агрикола* од Публиј Корнелиј Такит.¹⁵ Преводот е изработен според оригиналните изворници: Р. Сог-

---

¹³ Diod. XVIII, 26, 27.

¹⁴ Такит. *Германија и Агрикола*. Превод од латински јазик, предговор и белешки, Весна Димовска Јањатова и Војислав Чанчаревиќ (Скопје: Култура, 1999).

Списот *Германија* или *За природата и местоположбата на Германите* (*De origine et situ Germanorum*) претставува прва латинска географска монографија составена од вкупно 46 глави, при што првите 27 од нив понудуваат описи на пределот според неговата местоположба, клима, природни ресурси и население, додека од 28 до 46 глава се претставени карактеристиките на одделните германски племиња. Како извор за ова дело Такит се служел со записите на Плиниј Постариот и оние на Кајсар, но и со податоци што ги добивал од очевидци, најчесто војници или трговци што несомнено одат во прилог на неговиот стремеж за објективно прикажување на позитивните и негативните страни од характерот и обичаите на Германите.

Списот *Агрикола* или *За животот и навиките на Агрикола* (*De vita et moribus Iulii Agricolae*) и покрај тоа што претставува панегирик, односно посмртно слово во чест на истакнатиот политичар и војсководец Агрикола, кој бил зет на Такит, во него се содржани и опширни описи на Британија и нејзините жители. Обе дела во таа степен се политички обоени што на нив се гледа и како на политички есеи со историско-етнографски описи кои своите клучни мотиви ги содржат во вниманието кон опстојувањето на традиционалните морални вредности (*virtus Romana*), нивно ширење и култувирачко влијание врз покорените народи според војничка *disciplina* и стремежот кон етничка и човечка слобода – *libertas*.

¹⁵ Публиј Корнелиј Такит (Publius Cornelius Tacitus; околу 55 г – околу 120 г.) бил историчар образован во Рим под раководство на реторот Квинтилијан. Својата богата општествена кариера ја започнува како воен трибун (69-79 г.) во времето на Веспасијан, квестор (80 или 81 г.) во времето на Тит, народен трибун или едил и претор (81-96) за време на владеењето на Домитијан. Во периодот помеѓу 90 и 94 г. престојува надвор од Рим како легат во Германија или пропретор во Белгиска Галија. Станува консул во 97 г. за време на владеењето на Нерва, а во времето на Трајан управува со провинција Азија. Сочуваниите дела на Такит според хронологијата на нивното настану-

nelii Tacitii, De Germania erklärt von Alfred Gudeman Berlin, Weidmannsche buchhandlung 1916 P. Cornelii Taciti De vita et moribus Cn. Iul. Agricolaе erklärt von Alfred Gudeman Berlin, Weidmannsche buchhandlung 1902 и тој е придружен со нужниот експликативен апарат составен од индекс и апендикс, предговор и белешки во кои се поместени податоци за општествениот контекст и главните збиднувања од времето на Такит. Поместувањето на овие дела во заедничка корица не треба да изненадува од причина што тие покажуваат извесни сличности во поглед на стилот на кој се напишани, како и според динамичноста и богатиот јазик на Такит. Неговите синтаксички конструкции се збиени и честопати со изоставен глаголска форма што ја потенцира не само Такитовата реторика, туку и разликата помеѓу латинската и македонската синтакса. Во таа смисла показателно е искажувањето на преведувачите за нивното искушение при преведувањето да го дополнат изоставениот глагол што се подразбира или да го пообјаснат она што останало неискажано во кусите фрази, но кое, како што велат, „извира помеѓу редовите од богатата лексика и семантичка разнообразност на древниот јазик.“¹⁶ Треба да се спомене дека списот *Агрикола* истата година доживува објава на страниците на македонското списание за литература, уметност и култура *Стремеж*,¹⁷ заедно со придружен текст насловен како *Такит за Римската доблест*.¹⁸ Наредната, 2000 година, Димовска-Јањатова уште еднаш ќе се осврне кон делото на Такит кога на страниците на истото списание ќе ја проследи темата за слободата на говорот во делата на Такит и Светониј.¹⁹ При претставувањето на делото на Такит во македонската периодика треба да се спомене и објавата на Маријета Шашељ во списанието *Жива Антика* од 1990 год. во која авторката се осврнува на феноменот на сентентичност во Такитовото дело *Агрикола*.²⁰

Во текот на 2000-та година македонската читателска публика ја добива можноста да се запознае со влијателното историографско дело на Тит Ливиј²¹

вање се: *Дијалог за ораторите (Dialogus de oratoribus)*, *Агрикола* или *За животот и навиките на Агрикола (De vita et moribus Iulii Agricolaе)*, *Германија* или *За природата и местоположбата на германите (De origine et situ Germanorum)*. Најзначајните историски дела на Такит се *Историја (Historiae)* и *Анали (Annales) (Ab exessu divi Augusti)*.

¹⁶ Истото, стр. 13.

¹⁷ Такит, „Агрикола“. Превод од латински јазик Весна Димовска-Јањатова. *Стремеж*. год. XLV, бр.3-4, Прилеп (1999), 3-22.

¹⁸ Весна Димовска-Јањатова, „Такит за римската доблест“, *Стремеж* год. XLV, бр. 3-4, Прилеп (1999), 23-26.

¹⁹ Весна Димовска-Јањатова, „Слободата на говорот во делата на Такит и Светониј“, *Стремеж*. год. XLVI, бр. 5-6, Прилеп (2000), 85-94.

²⁰ Marijeta Šašelj. „Sententiae in the Agricola of Tacitus“. *ŽA. God. XL*, br. 1-2, Skopje (1990), 83-109.

²¹ Тит Ливиј (Titus Livius; 59-17 г. ст. е.) историчар, роден во Патавиј (денешна Падова). Со образоване од областа на философијата и реториката се здобил во Рим, каде целосно се оддал на проу-

насловено како *Од основањето на градот* во превод на класичниот филолог Весна Калпаковска како издание на книгоиздателството *Матица Македонска* од Скопје.²² Македонскиот превод е изработен според изворникот *Tit Livii Ab Urbe Condita Libri I et II editio in aedibus Teubneri, Libsiae, 1870*, при што станува јасно дека се работи за превод на првите две книги од ова дело во кои Ливиј настапува повеќе како раскажувач, одошто како историски аналитичар. Ваквата постапка, секако, се должи на граѓата што ја обработувал, како и на драматичниот и сликовит стил што го негувал и кој на одделни места го засилувал со вметнување на дијалогски партии и директен говор на историски личности што се доследно предадени и во македонскиот превод.

Во низата на преведени дела од античката историографија за Македонија што наоѓаат свое место во македонската преводна литература го евидентираме и преводот на *Александровата анабаза*²³ од Аријан.²⁴ Списот излегува во 2000 год. во превод на класичниот филолог Маргарита Бузалковска-Алексова, како

чување на овие науки заедно со проучување на историјата. И покрај тоа што се зближил со Август, Ливиј не учествувал во политичкиот живот. Неговите дела од философско-историска провениенција не се сочувани, ниту е сочувано неговото дело од областа на реториката, кое го оформил како послание до неговиот син. Основното негово дело, кое е сочувано до денешни времиња е историјата на Рим позната под насловот *Од основањето на градот (Ab urbe condita)*. Со ова дело Тит Ливиј ја пополнил тогашната празнина во римската литература која се однесувала на недостиг на дела од тогаш веќе седумвековната историја на Рим. Самото дело е составено од 142 книги од кои се сочувани вкупно 35. Поради обемот, проучувачите уште во текот на IV век пристапиле кон негово резимирање во збиено изложување на текстот во т.н. перии, при што се сочувани сите перии освен оние кои што се однесувале на книгите 136 и 137. Самото дело започнува со пристигнувањето на Ајнеј во Италија, а завршува со смртта на Друз, доведениот син на Август во 9 г. ст. е. Тоа би значело дека Ливиј се осврнал на настаните од времето на римските кралеви како најстар период од римската историја при што обилно се служел со народните преданија и митски предлошки. До десеттата книга приказите се однесуваат на настаните што се случиле до Третата Самнитска војна (293 г. ст. е.). Во книгите 21-45 се опишани настаните од почетокот на Втората Пунска војна сè до времето по завршувањето на Третата македонска војна (167 г. ст. е.). Делови од 91 книга се однесуваат на војната со Серториј (80-72 г. ст. е.), додека 120 книга донесува податоци за смртта на Кикерон.

²² Тит Ливиј, *Од основањето на градот Рим*. Превод од латински, предговор и белешки, Весна Калпаковска (Скопје и Мелбурн: Матица македонска, 2000).

²³ Аријан, *Александровата анабаза*. Превод од старогрчки Маргарита Бузалковска-Алексова (Скопје: Патрија, 2000).

²⁴ Аријан (Lucius Flavius Arrianus; 86/89 – по 146/160), историчар роден во градот Никомедија, во Битинија. Се школувал во Атина и во Никополис во Епир, каде го слушал стоичкиот философ Епиктет. Како образец на своето литературно дело му служи литературното творештво на војсководецот и воен теоретичар, атинецот Ксенофонт. Се јавува како автор на повеќе дела меѓу кои најпознато е историското дело *Александровата Анабаза* кое тематски е мошне блиско со списот *Историја на Индија (Indika)*.

издание во едицијата *Класика* на издавачката куќа *Патрија* од Скопје. За значењето на ова дело во предговорот Елеонора Петрова ќе се искаже како за дело кое е посветено не толку на животот, колку на делата на големиот војсководец Александар, преку кои Аријан сакал да ги воздигне и оправда освојувањата на Римската империја. Ова дело за нас е значајно од причина што понудува увид на состојбите во Македонија пред отпочнувањето на освојувачките походи на Александар (I, 5-6; IV, 13,1), како и на настаните при освојувањето на областите во непосредното соседство на Македонија. Преводот е изработен во согласност со начелата на класичниот изговор.

Античката историографија во нашата средина од XX век е присутна со преводот на делото *Филиповата историја (Historiae Philippicae)*²⁵ на Марк Јунијан Јустин,²⁶ како уште едно во низата на дела што се ценат како драгоцен извор за историјата на античка Македонија. Јустин, како што и самиот пишува во предговорот, зафаќајќи се со обработка на делото на Помпеј Трог, го издвоил сето она што го сметал како најдостојно и вредно да се знае за 44-те книги на Помпеј, изоставувајќи го сето она што според неговото мислење не служело како пример и не причинувало задоволство.²⁷ Кусото изложение на *Филиповата историја* од Помпеј Трог (*Trogi Pompei historiarum Philippicarum epitome*) во општи црти ја зачувува структурата на оригиналот и покрај тоа што Јустин произволно го одбирал материјалот, вклучувајќи интересни и корисни делови, но и изоставувајќи цели пасажии со историска вредност. Јазикот со кој го обработува делото е едноставен, наместа со реторика која отстапува од нормата на класичниот латински јазик, поради што делото сосема го засенува и изместува изворот од кој настанува и се наметнува како мошне популарно и омилено четиво и во текот на средновековниот период. Македонскиот превод е изготвен според изворникот Iustini: Historiarum Philippicarum ex Trogo Pompeio, libri XLIV, Parisiis MDCCCXXXIII од страна на потврдениот латинист Љубинка Басотова. Со него стручната и пошироката македонска читателска публика има можност да се запознае со историјата на Македонија од митски времиња според времето на владеење на легендарните кралеви, кои биле наследени од династијата на Аргеадите.

²⁵ Марк Јунијан Јустин, *Филиповата историја*, Превод од латински јазик Љубинка Басотова, (Скопје: Патрија, 2000).

²⁶ Марк Јунијан Јустин (Marcus Junianus Justinus Frontinus; II в.) бил римски историчар за кој се смета дека живеел во III в. Науката не располага со податоци за неговиот личен живот. Неговото име единствено се споменува во контекстот на делото *Кратко изложување на Филиповата историја од Трог Помпеј*.

²⁷ „...па направив како една мала китка цвеќе, за да можат оние, коишто знаат грчки, да си припомнуват, а оние што не знаат, да имат од што да учат.“

Прегледот на историографски дела од античката литература објавени во македонската културна средина од XX век го завршуваме со објавата на списот *Белешки за Галската војна*²⁸ од Гај Јулиј Кајсар²⁹ во превод на класичните филолози Љубинка Басотова и Валериј Софронијевски според изворникот: Caius Iulius Caesar. *Bellum Gallicum* edidit A. Klotz edition minor Bibliotheca Teubneriana Lipsiae MCMXLII. Делото се карактеризира со наизменични смени на спокојниот тон којшто е карактеристичен за врвните книжевни описи на природата и културата со тревожните описи на општествените прилики, партиските поделености во општеството и воените дејствија кои дословно се предадени и во македонскиот превод. Во македонската периодика со студија посветена на државното и литературно дело на Кајсар се осврнува Мирослав Марковиќ.³⁰

Понудениот преглед на преводи на дела од античката историографија во Македонија во периодот 1945-2000 година покажува дека рецепцијата на овој литературен вид е поттикната од потребите на образовниот процес во делот на основното образование уште во текот на педесеттите години на минатиот век. Основна карактеристика на она што е преведено во овој период се сумира како превод од посредни јазици. Првите преводи на историски дела од критички изворници на некој од класичните јазици се јавуваат нешто подоцна, во текот на седумдесеттите години од минатиот век како резултат на усовршувањето на компетенциите на стручниот кадар во областа на усвојувањето на класичните јазици, пред сè на старогрчкиот. Треба да се одбележи дека не сè што е преведено во овој период е и објавено, особено затоа што осумдесеттите и дел од деведесеттите години се обележани со отсуство на преводи. Промена на ваквата состојба се случува кон крајот на деведесеттите години кога појавата на поизразен преведувачки бран на преводи од античката историографија на македонски јазик се објаснува со зголемениот интерес за историјата на античка Македонија во пери-

---

²⁸ Гај Јулиј Кајсар, *Белешки за галската војна*, Превод од латински јазик Љубинка Басотова и Валериј Софронијевски (Скопје: Три, 2000).

²⁹ Гај Јулиј Кајсар (Gaius Julius Caesar; 13.7.100 г. ст. е. – 15.3.44 г. ст. е.) бил римски историчар, оратор, политичар. Се здобил со одлично образование, најпрво во Рим, а потоа и на островот Родос. Неговата литературна дејност е мошне разнообразна. Таа се состои од стихови, драмско дело со наслов *Едип*. Кајсар се јавува како составувач зборник со сентенции. Автор е на патописот во кој го опишал својот поход во Шпанија насловен како *Пат (Iter)*. Сопствените стилистички принципи и филолошки знаења ги искажал во делото *За аналогичката (De analogia)*. Познат е и како собирач на писмата на Кикерон, а се јавува и како автор на дело посветено на астрономијата, кое е во врска со реформата на календарот што ја презел. Од целокупното творештво на Кајсар, до нас се сочувани неговите историски дела: *Записи за галската војна (Commentarii de bello Gallico)* и *Записи за граѓанската војна (Commentarii de bello civili)*.

³⁰ Мирослав Марковиќ, „Шта је Цезар заправо рекао прелазећи Рубикон?“. ЖА, год. II, бр.1, (1952). 53-64.

одот по осамостојувањето на Р. Македонија во 1991 година. Карактеристиките на постигната рецепција од овој период се однесуваат на објави на интегрални дела кои се одликуваат со висок степен на верност кон оригиналниот текст, придружени со богат експликативен апарат кој го овозможува нивното ползување и кај пошироката читателска публика. Во поглед на преведувачкиот ангажман на полето на историографската проза треба да се одбележи дејноста на следниве класични филолози: Анастас Таховски, Даница Чадиќовска, Љубинка Басотова, Весна Димовска-Јањатова, Војислав Сараќински, Маргарита Бузалковска-Алексова, Весна Калпаковска и Валериј Софронијевски.

Литература:

Необјавени извори

Архив на МАНУ, Фонд Анастас Ѓ. Таховски

Објавени извори

Aristotle. ed. R. Kassel, *Aristotle's Ars Poetica*. Oxford, Clarendon Press. 1966.

Diodori. *Bibliotheca Historica*, Vol 4-5. Diodorus Siculus. Immanuel Bekker. Ludwig Dindorf.

Friedrich Vogel. Kurt Theodor Fischer. in aedibus B. G. Teubneri. Leipzig. 1903-1906.

Монографии и статии

Аријан, *Александровата анабаза*, Превод од старогрчки Маргарита Бузалковска-Алексова. (Скопје: Патрија, 2000).

Гај Јулиј Кајсар, *Белешки за галската војна*, Превод од латински јазик Љубинка Басотова и Валериј Софронијевски (Скопје: Три, 2000).

Димовска-Јањатова Весна, „Слободата на говорот во делата на Такит и Светониј“, *Стремеж*. год. XLVI, бр. 5-6 (2000), 85-94.

Димовска-Јањатова Весна, „Такит за римската доблест“, *Стремеж* год. XLV, бр. 3-4 (1999), 23-26.

Квинт Куртиј Руф, *Историја на Александар Македонски*. Превод од латински Љубинка Басотова, (Скопје: Патрија, 1998).

Марк Јунијан Јустин, *Филиповата историја*, Превод од латински јазик Љубинка Басотова, (Скопје: Патрија, 2000).

Марковиќ Мирослав, „Шта је Цезар заправо рекао прелазећи Рубикон?“. *Жива Антика*, год. II, бр. 1 (1952), 53-64.

Плутарх, „Споредбени животописи. Александар“, Превел Анастас Таховски. *Историја*, бр. 1. (1973), 135-154.

- Такит, „Агрикола“, Превод од латински јазик Весна Димовска-Јањатова. *Стремеж*. год. XLV, бр.3-4, Прилеп (1999), 3-22.
- Такит, *Германија и Агрикола*. Превод од латински јазик, предговор и белешки, Весна Димовска-Јањатова и Војислав Чанчаревиќ (Скопје: Култура, 1999).
- Тит Ливиј, *Од основањето на градот Рим*. Превод од латински, предговор и белешки, Весна Калпаковска. (Скопје и Мелбурн: Матица македонска, 2000).
- Ќулавкова Ката, „Одредница Историја“ *Поимник на книжевната теорија*. гл. ред. Ката Ќулавкова. (Скопје: МАНУ, 2007). 224-225.
- Херодот, Плутарх, Тукидид, Тит Ливиј. „Историска читанка за стариот век.“ гл. ред. Тодор Шоптрајанов. (Скопје. Просветно дело, 1955).
- Херодот. *Херодотова Историја*. Превод Даница Чадиковска (Скопје: Зумпрес, 1998).
- Šašelj Marijeta. “Sententiae in the Agricola of Tacitus”. *Živa Antika*. God. XL, br. 1-2, Skopje (1990), 83-109.
- Šprelič Miran. “Topos embriogeneze pri Marku Avreliju in Justinu”. *Živa Antika*. 45/1-2, 1995. 383-392.